

І. Каліта *Беларускае эсэ. Рэцэнзія або разважанні над кнігай В. Акудовіча “Дыялогі з Богам”*/ Usta ad Albim Bohemika 2007, ř. VII, ě 1, ISSN 1213–7618, s. 37–40.

Даступна: http://pf.ujep.cz/files/data/KBO_casopis2007-1.pdf

Іна Каліта

БЕЛАРУСКАЕ ЭСЭ

Рэцэнзія або разважанні над кнігай Валянціна Акудовіча “Дыялогі з Богам”

“Калі вы напісалі эсэ, вы не напісалі нічога”

В. Акудовіч

Сучасная беларуская сітуацыя вельмі спецыфічная, ў тым ліку і ў полі літаратуры. Новая беларуская літаратура ідзе сваімі шляхамі, стварае новыя метады, пераасэнсоўвае старыя і асвойвае новыя для яе жанры.

Папулярнымі становяцца новыя пісьменнікі і не “новыя”.

Папулярным пісьменнікам ў Беларусі сёння з’яўляецца Валянцін Акудовіч. Феномен Акудовіча ў тым, што ён не “новы”, але папулярнасць да яго прыйшла як да новага. Даўно вядома імя Валянцін Акудовіч, але я асабіста не памятаю нічога з напісанага ім раней. У 2004 г. выйшла ў свет кніга **“Разбурыць Парыж”**, якая сапраўды зацікавіла. У 2006 г. з’явіліся **“Дыялогі з богам”**, якія немагчыма было адкласці на пазней.

Феномен Акудовіча ў тым, што сапраўдная вядомасць да яго прыйшла ў той час, калі ён прыйшоў да мовы. Да сваёй роднай мовы.

Нарадзіўся ў беларускім мястэчку Свіслач, вышэйшую літаратурную адукацыю атрымаў у Маскве, пяць гадоў у якой, паводле яго словаў, завяршылі яго русіфікацыю. Вярнуўся на радзіму і жыў сваім жыццём, публікаваў, хадзіў у горы, меў званне “Майстра спорта СССР”.

“Меў <...> згубнае перакананне, што, па вялікім рахунку, усё ў мяне ўжо было: і каханне, і справа, і вышыня. А значыць ад жыцця болей не варта чагосьці чакаць і таму далей адно застаецца трымацца свайго лапіку жыцця, пакуль яно ў нейкую хвіліну не выслізне ў цябе з-пад ног без астачы...”

І тут здарылася мова!

Я ашалеў. Я сноўдаўся самнамбулай – як закаханы. Зрэшты, чаму “як”? Я і быў закаханы ў “матчыну” мову.” (Акудовіч: 2006, 185).

Феномен Акудовіча ў тым, што мова, да якой ён прыйшоў, дала яму шлях да самасцвярджэння і перадачы новага мыслення сваёй нацыі: “<...> гэта толькі здаецца, што кантэкст для слова таксама тчэціца толькі са словаў. Насамрэч кантэкст ствараецца з таго часу, у якім ты спеліш гэтыя словы”.

Калі Быкаў – яркі прадстаўнік 20 стагоддзя, то Акудовіч рэцыпіент быкаўскіх традыцый, асэнсаваных ў новым часе і рэчышчы праз прызму шматлікіх, нацыянальна асэнсаваных змен. Быкаў і пасля вайны пісаў аб вайне, ўсё яго жыццё – ваеннае жыццё: Вялікая Айчынная вайна, ідэалагічная вайна, вайна культур. Акудовіч нарадзіўся пасля Вялікай Айчыннай, але добра адчуў на сабе дзве другія. Яго творчасць пранікнёная сучаснымі праблемамі: “*Мінулае і будучае ходзяць рознымі сцежкамі. Таму няма сэнсу ні азірацца за спіну, ні пільнаваць далягляд*” (Акудовіч: 2006, 51). Але ўзнятыя пытанні ў абодвух пісьменнікаў азначаны подыхам экстрэму і водарам нацыянальнай адметнасці.

Кніга В. Акудовіча “**Дыялогі з богам**” (суплёт інтэлігібельных рэфлексіяў) - кніга эсэ. Трэба адзначыць, што для беларускай літаратуры гэта амаль некрануты жанр. У тлумачальным слоўніку беларускай мовы: эсэ – “*нарыс, які трактуе літаратурныя, філасофскія, сацыяльныя і інш. праблемы не ў сістэматычна-навуковым выглядзе, а ў вольнай форм*”. Але цікавым і адпаведным з’яўляецца прыклад да артукула: “*Сучасны воблік беларускай крытыкі даволі разнастайны па жанравых прыкметах: манаграфіі, праблемныя даследаванні, крытыка-біяграфічныя нарысы, літаратурныя нататкі, успаміны, партрэты, эсэ*”. Эсэ, як бачым, знаходзіцца на апошнім месцы, што сапраўды адпавядала стану тагачаснага развіцця. Эсэ было амаль недатыкальным жанрам, мала хто адважваўся пісаць эсэ. Сам Акудовіч ў сваёй кнізе называе двух беларускіх эсэістаў – І. Абдзіраловіча і Ф. Багушэвіча. Само *паняцце эсэ* для аўтара – гэта **не толькі літаратурны твор**, гэта больш шырокае паняцце. Эсэ можа быць усё, што пранікнёна прайшло праз думкі, што кранула сэрца і, створанае і перасэнсаванае некім, вярэдзіць душы іншым. Паводле Акудовіча, “*Развітанне з Радзімай*” Міхала Клеафаса Агінскага – эсэ, геніяльным эсэ называе аўтар “*Чорны квадрат*” К.Малевіча.

Кніга прапаноўвае шмат цікавых тэм, кожнае эсэ знітанае з нацыянальным кантэкстам, ўпоравень з нацыянальнымі, эсэ Акудовіча закранаюць агульначалавечыя, наднацыянальныя, філасофскія пытанні.

Эсе як жанр стаіць на памежжы публіцыстычнага і літаратурнага стыляў, гэтай шматслайнасці дапамагае менавіта актуальнасць, немагчымасць прамаўчаць у момант хвалявання, немагчымасць абмысці тое, што цябе хвалюе зараз, немагчымасць замаўчаць, калі нешта хвалюе.

Сярод шматлікіх тэм, уздымае аўтар тэму неабсяжную, заўсёды ў Беларусі актуальную, спрэчную і балючую. Круты сарказм і балючае хваляванне прачытваем у радках пра родную мову. Гэта не нараканні, бо “*колькі ж можна?*” наракаць на свой лёс, якому ты сам гаспадар, гэта спроба аналізу, які часта заснаваны на аўтарскім самааналізе, так званы шлях праз асабістае да агульнага. Выкарыстоўвае аўтар і адваротны прыём – праз агульнае да асабістага.

“Пісаць пра беларускую мову – што на могільках забяўляцца. У якім месцы не спынішся – усюды сум. <...> беларусы назлом галавы бягуць не ад мовы, а ад таго лёсу, што наканаваны ім роднай мовай <...>

Між іншым, долю мы выбіраем самі, а лёс нам наканаваны мовай. Якая мова – такі і лёс. У адрозненні ад старабеларускай – мовы княжай канцылярыі, ужо тутэйшая беларуская мова доўгі час была мовай адно тых, хто жыў з мазаля. На ёй не размаўлялі ні святары, ні гандляры, ні настаўнікі, ні паны – і нават падпанкі не на ёй размаўлялі...

Тутэйшая мова была таўром, якая пазначала месца чалавеку побач з быдлам. І каб патрапіць у людскі свет, трэба было перадусім выдаліць з сябе гэтае таўро”. (Акудовіч: 2006, 74).

У эсэ, якое так і называецца “**Мова**”, В. Акудовіч магчыма неўсвядомлена, але дакладна выводзіць спецыфічныя функцыі сучаснай беларускай мовы. Перад усім можна назваць знаканасць, сімвалічнасць, рытуальнасць і этыкетнасць. Усе рысы песна звязаны паміж сабой, часта адна дае пачатак ці абумоўлівае іншую. Знаканасць як таўро, як інакасць, як адасобленасць ад звычайнага для большасці спосабу паводзін і мыслення заключаецца ў выкарыстанні самога слова “беларус”. Аўтар ўзгадвае, як ён прыязджаў дадому, а бацька казаў: *беларус прыехаў*, на што сыну заўсёды карцела адказаць: “*А вы што, бацька, з неба зваліліся? Ці ж не такі вы самы беларус, як і я?*”

“Але не пытаўся, наколькі разумеў – бацька мае рацыю. Бо азначэнне “беларус” у нас найперш адсылае да свядомага ўжытку роднай мовы і з гэтага да адметнага спосабу мыслення і ладу жыцця, а ўжо потым да нацыянальнай прыналежнасці, якая сама з сябе ні пра што ні кажа” (Акудовіч: 2006, 76).

Мова сёння – знак ненарматыўнасці. Сама мова мае два варыянты – афіцыйны і неафіцыйны, так і яе носьбіты падзелены на афіцыйна “прычасаныя” – тыя, хто ёй навучыцца ў школе, неяк разумее, але не размаўляе і іншыя – якія на ёй па розных, незразумелых большасці насельніцтва прычынах, размаўляюць. В. Акудовіч вызначае раздзяленне другой групы – тых, што размаўляюць.

“Размаўляць па беларуску – гэта выключыць сябе з нормы і паўз уласнае жаданне быць для адных місіянерам новай веры, для другіх варожым голасам, а для ўсіх астатніх – ат, такім сабе блазнам.

Ва ўсім свеце чалавек, размаўляючы на роднай мове, проста размаўляе. У нас зусім інакш... Усялякі раз, калі на людзях мы гамонім па-беларуску, дык не проста сумовімся, а як бы ладзім грамадскую акцыю ці мастацкі перформанс, бо кожны побач адразу напінаецца ўвагай. Верагодна, у нейкую, магчыма і не зусім аддаленую пару, каб размаўляць па-беларуску, трэба будзе браць дазвол у гарадскіх уладаў з адзнакай месца і часу, як гэта робіцца, калі хтосьці ладзіць палітычны пікет ці аматарскі канцэрт на вуліцы” (Акудовіч: 2006, 76).

Акудовіч закранае і яшчэ адзін бок моўнага пытання, аб якім звычайна і не спрачаюцца. Гэта надпісы на могілках. Выконваючы ролю сімвалічную ў сучасным грамадстве, беларуская мова застаецца такой жа сімвалічнай і пры пахаванні. Беларускія надпісы сустранем толькі на помніках дзеячоў культуры – пераважна беларускіх пісьменнікаў, гэта тое ж таўро, аб якім кажа Акудовіч, гэта з аднаго боку сімвал знітаванасці з “быдлам”, з другога – знак прыналежнасці да эліты, ацэнка і адзнака таго, хто пры жыцці ўзняўся над будзёным і пасля смерці не баіцца прызнацца ў прыналежнасці да сваёй нацыі.

“Свядома трымацца мовы – гэта штодня выконваць ролю беларуса ў трагікамічным спектаклі без пачатку і канца. Гэта – жыць і памерці на сцэне з родным словам на вуснах. Але і па смерці тваё імя напішуць на матчынай мове. Каб хто ні ішоў побач, дык запыніўся думкай:

- Бач ты, і на тым свеце яму няймецца.” (Акудовіч: 2006, 76).

Гэтую функцыю хутчэй можна азначыць як кантэкстуальна-этыкетную. Таксама, як павітаюцца ці развітаюцца беларускія навукоўцы па беларуску, але з іншымі ў іншай сітуацыі па руску, таксама як ў пэўнай сітуацыі дзяржаўная асоба прачытае прамову па беларуску, але ва ўсіх астатніх выпадках па руску, таксама як дыктар беларускага тэлебачання ў працоўнай функцыі будзе рэпрэзентаваць нармаваную беларускую мову, у сітуацыі будзённай – іншую. Кантэкстуальна-этыкетная функцыя праяўляецца

спецыфічна і абмежавана, залежыць заўсёды ад сітуацыі, абставін, кантэкста падзей. Такім чынам, мова для беларуса – скарб, які ён хавае, а паказаць можа толькі блізкаму, у надзейнасці якога ён упэўнены.

Апафеозам кнігі “Дыялогі з богам” можна лічыць “Эсэ пра эсэ”, але яму варта было б прысвяціць асобны артыкул. Нават найлепшыя, самыя папулярныя падручнікі стылістыкі з цяжкасцю тлумачаць эсэ як жанр, што ўласна ён сабой ўяўляе. В. Акудовіч звяртаецца і да першапачаткаў эсэ, да гісторыі развіцця жанру і знітоўвае гэтае асваенне эсэ з беларускай глебай. Аўтар даводзіць, што ў савецкі час эсэ ў Беларусі не магло існаваць. Разам з тым выключна перадае сучасны падзел беларускай грамадзкасці–культуры–мовы–літаратуры на два лагера. І гэты падзел цудоўна тлумачыцца аўтарам праз паняцце эсэ.

“Няма сумневу, што беларуская літаратура і надалей будзе падзеленая адпаведна менталітэту яе аўтараў. Але калі чалавек сам заблытаецца, да якога свету ён належыць (еўрапейскага ці расейскага), папытайцеся ў яго: ці піша таварыш эсэ?” (Акудовіч: 2006, 89).

“Дыялогі з Богам” у сучасным беларускім кантэксце – цікавая і нетрадыцыйная з’ява, па-першае размова ідзе пра развіццё новага для беларускай літаратуры жанра, рэпрэзентуе новы філасофскі падыход да асэнсавання “старых” тэм; кніга, цалкам прысвечаная нацыянальнаму, выходзіць далёка па-за яго рамкі.

ЛІТАРАТУРА:

АКУДОВІЧ, В.: Дыялогі з богам Мінск, Логвінаў, 2006.

АКУДОВІЧ, В.: Уводзіны ў новую літаратурную сітуацыю (ч. 3.)

<http://frahmenty.knihi.com/9akudovich2.htm>

Тлумачальны слоўнік беларускай мовы ў 5 т., том 5, кн. 2. Мінск, БелСЭ, 1984.

Рэцэнзія на кнігу эсэ “Дыялогі з Богам” вядомага беларускага культуролага і пісьменніка Валянціна Акудовіча раскрывае новы аспект у развіцці беларускай культурнай думкі. Кніга з’яўляецца сведчаннем наватарскага падыходу аўтара да шматслойных праблем сучаснага беларускага грамадства. Увага засяроджана на тым, што В.Акудовіч займаецца інтэрпрэтацыяй жанра эсэ, які для беларускай літаратуры і публіцыстыкі доўгія часы быў чужым. Шматлікія цытаты даюць магчымасць адчуць новы подых аўтарскай думкі, пазнаёміцца з наватарскім асмысленнем старых пытанняў і праблем.

Recenze na knihu esejů “Dialogy s Bohem” známého běloruského kulturologa a spisovatele Valjancina Akudoviče ukazuje na nový aspekt v rozvoji běloruského kulturního myšlení. Kniha představuje novátorský přístup autora k řešení různých současných problémů běloruské společnosti. Pozornost je věnována okolnostem, za kterých Akudovič započal interpretaci žánru eseje, který byl pro běloruskou literaturu a publicistiku po dlouhou dobu cizí. Četné citáty přispívají k znovuprožití nového autorského přístupu k problémům, které ho zaujali.